

BİBLİYOGRAFYA :

Amca-zâde Hüseyin Paşa Vakfiyesi, VGMA, nr. 502, s. 1-12; a.e., Süleymaniye Ktp., Yazma Başışlar, nr. 2272; BA, İbnülemin-Tevcihat, nr. 890; Halit Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, İstanbul 1957; İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 1988, s. 65, 173, 177, 178, 184, 187, 196, 237, 274; Erdem Yücel, "Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi", *VD*, VIII (1969), s. 258-261; Ş. Nail Bayraktar, "Amca-zâde Hüseyin Paşa Kütüphanesi", *İst.A*, II, 799.



İSMAİL E. ERÜNSAL

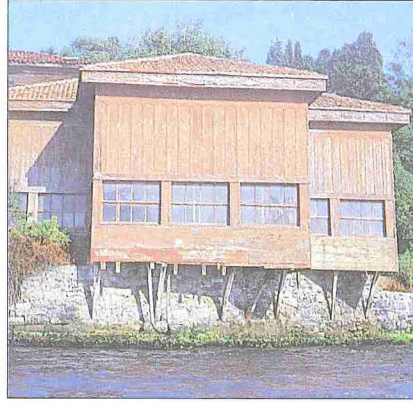
AMCAZÂDE HÜSEYİN PAŞA YALISI

İstanbul Boğazı'nın
Anadolu yakasında

XVII. yüzyıl sonlarına ait bir yalı.

Anadoluhisarı yakınında yazlık olarak yapılan bu bina, Köprülüler soyundan gelen ve 1697-1702 tarihleri arasında beş yıl sadrazamlık yapan Amcazâde Hüseyin Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Buraya Hüseyin Paşa'nın vakıfları ile bağlantısı olduğundan Meşruta Yalı da deniliyordu. Vakfiyesinin 1112 (1700) tarihli olduğu, fakat Nazım'ın divanındaki manzum bir tarihte 1113 (1701-1702) rakamının çıktığı da ileri sürülmektedir. Yalı 1700'de herhalde içinde oturulabilecek derecede tamamlanmış olmalı ki, o yıl Karlofça Antlaşması'nın imzalanması üzerine alınan kararları padişaha tasdik ettirmek üzere maiyetiyle İstanbul'a gelen Avusturya (Nemçe) elçisi Oettingen, 10 Zilkade 1111'de (29 Nisan 1700) şatafatlı bir törenle deniz yoluyla bu yalıya misafir edilerek şerefine verilen bir ziyafete katılmıştır. Aynı yılın yazında da Sultan Mustafa Üsküdar Sarayı'nda kalırken sadrazam tarafından bu yalıda düzenlenen bir ziyafete gelmiştir. Birkaç gün sonra yine bu yalıda Leh elçisi ne yemek verilmiştir. Bu geleneğin Amcazâde Hüseyin Paşa'nın 1702'de ölümünden sonra bir süre daha devam ettiği, 1705 Nisanında yine bu yalıda bu defa İran elçisi Murtaza Kuli Han'ın ağırlandığı bilinmektedir. 1719 Eylülünde bu yalıda Avusturya elçisinin de ağırlandığı bilinmektedir.

Yalı XIX. yüzyılda daha güneyde ve kıyıda olan iki ahşap binasını kaybetmiş, sadece denize uzanan çıkma halindeki divanhanesi kalmıştır. İlk ihtişam ve güzelliğini koruyan bu değerli bölüm geçen yüzyılın sonlarında bilhassa yabancılar tarafından ziyaret ediliyor ve yaz ayların-



Amcazâde Hüseyin Paşa Yalı - Vaniköy / İstanbul

da yine onlar tarafından kiralaniyordu. Divanhane (veya selâmlık) köşkünün arkasına bu arada ahşap bir bina yapılmıştı. İstanbul hayranlarından Fransız romancısı Pierre Loti de bu yalıyı seven ve kurtarılmasını isteyenlerin başında geliyordu. Fransız elçisinin eşi Madame M. Bompard'ın öncülüğünde İstanbul'un tarihî eserlerini kurtarma gayesi ile kurulan bir topluluk Amcazâde Yalı divanhanesinin rölövesini çizdirip renkli, yaldızlı nakışlarının aynen kopyalarını yaptırarak 1915'te bunu büyük bir albüm halinde bastırmıştı. Bu albümdeki renkli desenler, İngiliz elçisinin eşi Lady Lowther, Comtesse de Robilant ve Armenak Bey Sakızyan'ın teşebbüsleri üzerine, Sanâyi-i Nefise Mektebi öğrencilerinden Nûri ve Ömer Şeref tarafından meydana getirilmişti. Fakat 1926'dan itibaren büsbütün ihmale uğrayan bu eşsiz sanat eserinin damı aktarılmadığından içindeki nakışlar bozulmaya başladı. 1947'de bazı ufak takviyelerle yalı-

nın çökmesi önlenmeye çalışılmışsa da bazı hukukî pürüzler yüzünden büyük ölçüde ciddi bir tamir yapılamamıştır.

Amcazâde Hüseyin Paşa Yalı, bazı eski resimlerden de anlaşılacağı gibi, Boğaziçi sahilinde sıralanan iki büyük ahşap yalı ile bugün hâlâ mevcut divanhaneden meydana gelmişti. Bu sonuncusunun arkasında ayrıca bir de hamam vardı. Kıyıda bu geniş bahçenin yama- ca doğru yol aşırı üst tarafında da Boğaz yalılarının pek çoğunda olduğu gibi geniş koruluklu arazisi uzanıyordu. 1860'lardan sonra esas büyük binalar yanmış veya yıktırılmış, geriye sadece iki katlı yüksek bir ahşap köşk kalmıştır.

Bugün Amcazâde Yalı denilen fakat esasında bu büyük yalı kompleksinin sadece divanhanesinin bir bölümü olan ahşap köşk, kısmen, denize çakılmış kazıklar üzerine oturan tek katlı bir mekândan ibarettir. 1840-1850 yılları arasında çizilen bir krokisinden, evvelce bu köşkün kara tarafında peş peşe iki sütunla ayrılmış iki sofası olduğu ve bunlardan birincisinin de önünde bir giriş holü bulunduğu görülmektedir. Bu ilk sofanın iki tarafında helâ ve merdiven aralıkları ile sağlı sollu birer oda bulunmaktadır. Ancak bu krokinin çizilmesinden sonra bu sofalar ile yanlardaki odalar kaldırılmış, yerlerine ahşap, konak tipi bina yapılmıştır. Günümüze kadar gelen bölüm ise üç kollu, bir T şeklindeki tek salondan ibarettir. Ortadaki mermer döşeli kare kısmını büyük bir havuz süsler. Havuzun fiskiyesi ajurlu bir şekilde oyulmuş işlenmiş bir camı biçimindedir. Bu orta kısma üç eyvan halinde açılan çıkıntılar hafifçe yüksek olup üzerlerinde evvelce sedirler bulunuyordu. Bol pencereler ise aslında tah- ta kepenkler ile kapatılıyordu.



Amcazâde
Hüseyin
Paşa
Yalı'nın
iç süslemelerine
ait parçalar
(İstanbul
Vakıf
İnşaat
Eserleri
Müzesi,
Teşhir,
nr. 1698)

Amcazâde Yalısı divanhanesi, mimarisinin çok sade oluşuna ve dışarıdan hiçbir dikkat çeken özelliği bulunmayışına karşılık iç süslemesi göz kamaştırıcı bir güzellik ve zenginlikte idi. Avrupa sanatının ağır baskısının başlamasından önceki Türk sanatına ait olan bu süslemelerde, ortadaki kubbe ile bütün duvarlar ve çıkıntılarının tavanları, altın yaldızın hâkim olduğu nakışlarla bezenmiştir. Dip duvardaki dolap kapaklarında ise fildişi ve sedef kakmalar vardır. Duvarlarda üst tabakada sıra halinde panolar bulunmakta, bunların her birinin içlerinde bir testiden çıkan çeşitli çiçekler yer almaktadır.

Türk köşk ve kasır mimarisinin henüz yabancı tesirlerin baskısı altına girmeden önce yapılmış olan bu ahşap divanhane, bugün İstanbul'da ayakta kalabilmiş kendi cinsinin tek eseridir. Bu bakımdan itina ile korunması ve yaşatılması gerekirken, artık bir eşinin bulunması imkânsız bu sanat ve tarih anıtının ona sahip çıkan ellerde son elli altmış yıl içinde harabe haline getirilmesi bir talihsizlik olmuştur.

Esas yalı binalarının arsası üstünde küçük evler yaptıran mütevellî ailelerine mensup kişiler ile İstanbul Belediyesi arasında, bu tarihi köşkün mülkiyeti hakkında çekişmeler cereyan etmiş ve bu hukukî anlaşmazlıklara Vakıflar İdaresi de karışmıştır. Ancak İstanbul Belediyesi tarafından yıkılmış olan eski esas yalı arazisi istimlak edilmiş ve bu durum mahkemece de karar altına alınmış bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nazım, *Divan* (nşr. Seyyid Mehmed Nâil), İstanbul 1257, s. 131; Silâhdar, *Nusretnâme* (haz. İsmet Parmaksızoğlu), İstanbul 1962-66, tür. yer.; H. Saladin — R. Mesguich, *Le Yalı des Keupruli à Anatoli Hissar, côte asiatique du Bosphore*, Paris 1915; A. Süheyl Ünver, *Anadolu Hisar'ında Amcazâde Hüseyin Paşa Yalısı*, İstanbul 1956; a.mlf. — Sedat Hakkı Eldem, *Amcazâde Hüseyin Paşa Yalısı*, İstanbul 1970; Sedat Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, İstanbul 1974, II, 151-179; C. Tamer, "Kanlıca'daki Amcazâde Hüseyin Paşa Yalısı ve Yapılan Onarım", *Arkitekt*, XVI/191-192, İstanbul 1947, s. 248-251, 292; a.mlf. — R. Ekrem Koçu, "Anadoluhisari'nde Meşrûta Yalı", *İst.A*, II, 823-827.



SEMAVİ EYİCE

AMD

(bk. KASIT).

ÂMEDCİ

Osmanlı devlet teşkilâtında
Dîvân-ı Hümâyûn'a bağlı
Âmedî Kalemî'nin âmiri.

Âmedî veya Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn da denilen bu âmir, Tanzimat'tan önce divan kâtiplerinin şefi olan reisülküttâbın özel kalem müdürü durumundaydı. Gerek sadrazamın padişaha yazacağı telhis* ve takrir*ler, gerekse yabancı devletlere yazılan her çeşit yazılar Âmedî Kalemî'nde yazılır ve burada saklanırdı. Âmedci, reisülküttâbın sadrazama, sadrazamın da doğrudan doğruya padişaha yazacağı yazıların önemli olanlarını temize çeker, daha az önemli olanları ise bizzat sadrazam adına kaleme alırdı. Başlangıçta âmedcinin emrinde beş altı kâtip çalışırken zamanla bu kalemînin önemi artınca memur sayısı da artarak altmışa kadar çıkmıştır. Âmedci o devrin hariciye nâzırı durumunda olan reisülküttâbın yabancı devletlerin temsilcileriyle yaptığı toplantılarda hazır bulunur, konuşma zabıtlarını tutardı. Yeni verilen timar* ve zeâmet*lerden reisülküttâba gelmesi gereken kalem harçlarını da âmedci toplardı. Muhtemelen, bu verginin ödendiğini belirten belgenin üzerine Farsça "geldi" anlamındaki âmed kelimesinin yazılmasından dolayı bunlara âmedî denmiştir.

Âmiri olduğu kalem oldukça eski bir kuruluş olmakla birlikte âmedî tabiri-ne ancak XVIII. yüzyılın son çeyreğinde rastlanmaktadır. Dîvân-ı Hümâyûn'da görülen işler Bâbü'lî'ye intikal ettikten sonra âmedci de emrindeki Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn hulefâsıyla birlikte sadrazamın "ricâl-i Bâbü'lî" denilen yüksek rütbeli memurlarının önde gelenlerinden olmuş ve sadâretin bütün haberleşmesi bu kalemden yürütülmeye başlamıştır. Osmanlı hükümetinin Avrupa'da dâimî elçilikler kurmasından sonra, elçilerden gelen raporların kayıtlarını tutmak, şifrelerini çözmek, bunlara cevaplar yazmak da Âmedî Kalemî'nin görevleri arasına girmiştir. Âmedî efendi de beylikçi gibi hâcegân*lık rütbesinde idi. Teşrifatta başlangıçta beylikçi*ler önde iken zamanla âmedciler onların önüne geçmiştir.

Bilhassa III. Selim zamanında bu makama yapılan tayinlerde özel bir itina gösterilmiştir. Birçok yüksek rütbeli devlet adamı, bu arada Tanzimat Fermanı'nı ilân eden Mustafa Reşid Paşa da âmed-

cilikten yetişmiştir. Tanzimat'ın ilânından (1839) sonra önemi daha da artan âmedcinin başlıca görevleri padişaha takdim edilecek arzları yazmak, Bâbü'lî'ye gelen hatt-ı hümâyûnları okumak, vekiller heyetinin müzakere zabıtlarını tutmak ve padişah iradelerini muhafaza etmektir. II. Meşrutiyet'ten sonra adı Meclis-i Vükelâ ve Mâruzat Kalemî Başkâtibi'ne çevrildiyse de 1912'de yine Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn'a dönüştürülen bu görevli Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar varlığını sürdürmüştür. Âmedciler sefere gidince merkezde kendilerine vekâlet edecek birini bırakırlardı; buna rikâb âmedcisi denirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, HH, nr. 5254; TSMA, nr. D 3208; d'Ohs-son, *Tableau Général*, VII, 166; *Osmanlı Devleti Salnâmesi* (1310), s. 152; a.e. (1918), s. 123; Mustafa Nûri Paşa, *Netâyicü'l-vukûât*, İstanbul 1327, III, 78, 79; Pakalın, I, 55-56; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 55-58; C. V. Findley, *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire*, Princeton 1980, s. 78, 83, 84, 243; S. Shaw — E. K. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (trc. Mehmed Harmancı), İstanbul 1983, II, 49, 90; Sertoğlu, *Tarih Lügati*, s. 15-16; Necati Aktaş — İsmet Binark, *el-Arşfü'l-‘Osmânî*, Amman 1986, s. 6; Efdalüddin, "Âmedci, Âmedî", *İTA*, I, 370; Tayyib Gökbilgin, "Âmedci", *İA*, I, 396-397; Halil İnalcık, "Reis-ül-Küttâb", *İA*, IX, 675.



NECATİ AKTAŞ

AMEDROZ,
Henry Frederick

(1854-1917)

İsviçre asıllı İngiliz şarkiyatçı.

Winchester'de doğdu, kazandığı bir bursla aynı yerde hukuk öğrenimi yaptı. 1877'de girdiği Türkçe tercümanlığı imtihanını kazandı, fakat sihhî sebeplerle bu işe devam edemedi. 1882'de baroya girdi ve raportör olarak çalıştı. Bu sırada Arapça öğrendi ve Arapça yazma bulunduran kütüphanelere devamla başladı. Özellikle İslâm tarihi ve İslâm tarihçiliği konularıyla ilgilendi. Bir yandan araştırmalar yaparken öte yandan da aynı konuda çalışan diğer müsteşriklerle münasebet kurdu.

Araştırma ve yayınları yanında şarkiyat çalışmalarına idareci sıfatıyla da katıldı. Gibb Vakfı'nın mütevellî heyeti üyesi olarak bu vakfın yayınları ve diğer çalışmalarındaki hizmetinin yanı sıra 1912-1915 yılları arasında *Royal Asiatic Society*'nin de idare heyetinde bulundu.